

ilgilenen, halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını serip toplayan hizmetlileri beliren bir anlam kazanmıştır. Özellikle büyük ve orta derecedeki vakıfların vakfiyelerinde, XV. yüzyıldan itibaren bu görevi yerine getirmek üzere "ferâşet ci-heti" denilen hizmetli birimi için bir tahsisat ayrıldığı görülmektedir. Fâtih Külliyesi'nde cami personeli arasında ferrâşa rastlanmamakta, ancak bu görevi altı kayyimin yerine getirdiği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Sahn-ı Semân'ın her birinde 2 akçe yevmiyeli birer ferrâşın bulunduğu, ayrıca Fâtih'in türbesinde iki, dârüşşifâda bir ferrâşın görev yaptığı belirtilmektedir (Barkan, *İFM*, XXIII/1-2, s. 312-318). Bundan yüz yıl sonrasına ait Süleymaniye Külliyesi'nde ise camide her biri günde 4 akçe alan dört, cami avlusu, hamam ve diğer bağlı birimlerde yedi, tabhânede iki olmak üzere günde 3'er akçe alan on üç ferrâş görev yapmaktaydı (Barkan, *VD*, IX [1971], s. 134-135). XVI. yüzyılda büyük külliyelerin dışında orta büyüklükteki birçok vakıfta da ferrâşların yer aldığı *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nden tesbit edilmektedir (meselâ, nr. 349, 362, 1199). Burada ferrâşın cami, helâ ve diğer bağlı alanlarda temizlik işine baktığı, vakıf personeli arasında yer alan müezzin, bevâb ve özellikle kayyimlerle aralarında belirli bir iş bölümünün bulunduğu anlaşılmaktadır.

Vakıflardaki ferrâşlık görevi aşağıya receden bir hizmet sayıldığı halde Mekte'de Harem-i şerif'in ve Medine'de Ravza-i Mutahhara'nın süpürülmesi büyük bir şeref sayıldığından sembolik olarak hânedan mensupları ve ileri gelen bazı kişiler, "ferâşet-i şerife" diye anılan bu görevden belirli bir pay (nisf, rub' hisse) almışlar ve bunu mânevî bir huzur ve hayır vesilesi saymışlardır. Buralardaki ferâşet-i şerife, esmâ-i hüsnâdan kina-ye doksan dokuz hisse olarak sayılıp her hisse de 16 kırat itibar edilmişti. Bunun 48 kıratına padişahlar, 24 kıratına vâlide sultanlar sahip olurlar, kalan kısmı ise muteber kimselere dağıtılır, bütün bunlar beratla tevcih edilirdi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde müzehhep fermanlar tasnifinde altınla bezenmiş çok sayıda ferâşet-i şerife beratı bulunmaktadır. Burada ayrıca "ferâşet-i şerife defteri" adı altında kayıtlı olan defterlerde padişah, vezirler, şerifler, ulemâ, defterdarlar vb. kimselerden ferâşet-i şerife sahibi olanların isimleri ve hisseleri ayrı ayrı belirtilmiştir (Atalar, s. 233-234). Bu

sembolik taksimatın dışında kutsal yerlerde fiilen ferrâşlık görevini yerine getirmek için ferrâş ağalar tayin edilir, bunların ücretleri genellikle Mısır eyaletinden karşılanırdı. Meselâ 1586'da Mısır beylerbeyi ve defterdarına gönderilen bir hükümde Kâbe haremındaki nâibül-harem, hazinekar ve on kadar ferrâş ağasının aidatlarının Mısır bütçesinden verilmesi istenmiştir (BA, *MD*, nr. 60, s. 124, hk. nr. 299). Ayrıca yeniçeri teşkilâtı arasında da ferrâşlık görevinin bulunduğu bilinmektedir. Ferrâşlık Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam ettiği gibi Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri teşkilâtında da yakın zamanlara kadar yerini korumuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires arabes*, Leiden 1881, II, 253; *Ferheng-i Fârsî*, II, 2502; TSMA, D, nr. 814, 1027, 1059; BA, *MD*, nr. 60, s. 124, hk. 299; BA, *Cevdet-Saray*, nr. 8144; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 2934, 4726; BA, *Cevdet-Nâfia*, nr. 1641; Sâbî, *Rusûmü dâri'l-hilâfe*, s. 8, 24; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahrân 1368, I, 11, 197-198; Nizâmülmülûk, *Siyâsetnâme*, s. 172; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 119; *Ahbarü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 54; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 46; Ak-sarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 289; Makrîzî, *el-Hüta*, I, 416; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546), tür.yer.; Lutfî, *Târîh*, IX, 45-460; *Hicaz Sâlnâmesi*, Ferâşet ve Ferrâşlar bölümü; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 180, 205, 262, 270, 274, 439, 453, 492; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1975, s. 127; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 230; Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 28, 37; Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara 1991, s. 233-234; Ömer Lütfi Barkan, "Fatih Cami ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Âit Muhasebe Bilançoları", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 312-318; a.mlf., "Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585/1586)", *VD*, IX (1971), s. 134-135; "Ferâşet-i Şerife", *TA*, XVI, 246; Dihhudâ, *Luğat-nâme*, XXI, 103-104; "Ferrâş", *DMF*, II, 1852.

TAHSİN YAZICI — MEHMET İPŞİRLİ

FERRUHÂBÂD

(فَرُّهَابَاد)

Hindistan'ın
Utar Pradeş eyaletinde bölge
ve eskiden bu bölgenin
merkezi olan şehir.

Ganj ve Yamuna (Cemna) nehirleri arasında yer alır. Pakistan'ın kurulması (1947) ve Kuzey Hindistan müslümanlarının bu ülkeye doğru göç etmesi üzerine daha önce çoğunlukta olan İslâm nüfusu bu-

gün azınlık durumuna düşmüştür. Bölge çok eski bir tarihe sahipse de Ferruhâbâd şehri yeni olup 1714 yılında Bâbürlüler'e bağlı Bangaş nevvâblarının birincisi Muhammed Han Karlânî tarafından kurulmuştur. Aslında Afganlı bir maceraperest olan Muhammed Han etrafına topladığı 12.000 kişilik bir ordu ile, o sıralarda Delhi tahtını ele geçirmeye çalışan I. Bahadır Şah'ın üçüncü oğlu Ferruhsiyer'e yardım etmiş ve Agra'nın 14 km. doğusunda Samûrgarh denilen yerde Cihandar Şah'a karşı yapılan meydan savaşını kazanmasına (1713) vesile olarak onun güvenilir adamları arasına girmiştir. Bu savaşın hemen arkasından Muhammed Han'ın kayınpederi Kasım Han Bangaş'ın yerli Racpûtlar'la meydana gelen bir çatışma sırasında öldürülmesi üzerine hükümdar diyet olarak kızına (Muhammed Han'ın karısı) beş köy vermiş, ayrıca bu ailenin hizmetlerine karşılık Kasım Han Bangaş'ın hâtırasına bir şehir kurulmasını emretmiştir. Ferruhâbâd böylece kurulmuş, ancak adını Kasım Han'dan değil devrin hükümdarı Ferruhsiyer'den almıştır.

Ferruhâbâd bölgesi hakkında bilgi veren ve Sankîsâ gibi bazı eski yerleşim merkezlerini anlatan ilk kişi Çinli gezgin Hiuen Tsiang'dır. VII. yüzyılda Harşa Verdana İmparatorluğu'nun başşehri olan tarihî yerleşim merkezi Kannevc 1018'de Gazneli Mahmud tarafından yağmalanmış, 1193 yılında da Gurlu sultanlarından Şehâbeddin (Muizzüddin) Muhammed tarafından ele geçirilmişti. Burası, Delhi Sultanlığı'nın Tuğluklular'dan Seyyidler'e geçmesi sırasında bir ara son Tuğluklu hükümdarı Nâsirüddin Mahmud'un sığındığı yer oldu. Ferruhâbâd'ın tarihi şehrin kurucusu Muhammed Han Karlânî ile başlar. Bir süre Allahâbâd'ın, bir süre de Melvâ'nın valiliğini yapan Muhammed Han bölgeyi Ferruhsiyer adına özerk bir devlet olarak yönetti. Şehir onun zamanında gelişerek mâmur bir hal aldı ve bir darphâne kurulup bazı Bâbürlü paraları burada basıldı. 1743 yılında Muhammed Han'ın ölümüyle yerine büyük oğlu Kâim Han geçti. Kâim Han'ın Rohillalar'la giriştiği bir çatışmada ölmesi üzerine Ferruhâbâd Nevvâblığı bağımsızlığını kaybetti (1749) ve Avad Devleti'ne katıldı. Ancak ertesi yıl Kâim Han'ın küçük kardeşi Ahmed Han Ferruhâbâd şehrini ele geçirdi ve o tarihten sonra şehir kurtarcısına izâfetle Ahmednagar adıyla da anılmaya başlandı. 1756'dan itibaren burada basılan II. Âlemgir, III.

Şah Cihan ve II. Şah Âlem'e ait sikkeler üzerinde Ahmednagar adının yazıldığı görülmektedir. Ahmed Han'ın Ferruhâbâd'ı geri alması üzerine Avad hâkimi Safder Ceng, Ahmed Han'ı şehrin 5 km. yakınındaki Fetihtarh Kalesi'nde kuşattı ve Maratalar'la Rohillalar'dan da yardım istedi. Yenilen Ahmed Han Himalaya ormanlarına kaçarak hayatını kurtardı ve ancak kaybettiği topraklar üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmesi şartıyla geri dönebildi; dönüşünde de günlerini Maratalar'ın tahakkümünde geçirdi. 1760 yılında Afgan Şahı Ahmed Şah Dürrânî IV. Hint Seferi'ne başladı ve 1761'de Maratalar'ı Panipat Savaşı'nda büyük bir yenilgiye uğratarak zengin ganimetlerle ülkesine geri döndü. Ahmed Şah Dürrânî'nin bu seferi Ferruhâbâd Nevvâblığı üzerindeki Hindû Marata baskısını hafiflettiyse de onu tekrar eski bağımsızlık günlerine kavuşturamadı.

Ahmed Han'ın ölümünden sonra Ferruhâbâd Avadlar'a bağlı Avad Durbâr'a tâbi oldu. 1777'de Avad hâkiminin daveti üzerine İngilizler Ferruhâbâd'ın yakınındaki Fetihtarh Kalesi'ne yerleştiler (1780). Beşinci nevâb İmâd Hüseyin Han bölgeyi İngilizler'e teslim etti (1802), kendisi de bu topraklarda yerli bir prens olarak tanındı. İmâd Hüseyin Han'ın torunu Cemmul Hüseyin Han sefahata kaptıldı; Farsça ve Urduca şiirler yazan Mirza Gâlib Urduca gazellerinden birinde onun bu hayatını tavsif eder. Hânedanın son halkasını oluşturan ve Aralık 1846'da nevâblığa gelen Tefazzul Hüseyin Han ise bir süre sonra bağımsızlığını ilân etti ve bu durumu Ocak 1858 tarihine kadar sürdürdü. 1859'da Ferruhâbâd topraklarını İngilizler tekrar ele geçirdiler ve Tefazzul Hüseyin Han'ı da Osmanlılar'ın yönetimindeki Mekke'ye sürdüler.

Bugün Ferruhâbâd bölgesinin yönetim merkezi Fetihtarh'tır. Önemli bir kara ve demiryolu hattı kavşağında yer alan 207.783 nüfuslu (1991) Ferruhâbâd ise bir sanayi merkezi ve tarım ürünleri pazarıdır. İslâm öncesi dönemlere ait birçok tarihi binanın bulunduğu bölgenin kuzeybatısındaki Kampil şehri Budistler için önemli dinî merkezlerden biridir ve burada çok sayıda eski tapınağın mevcut olduğu görülmektedir. İslâmî döneme ait yapı ise azdır. Bunlar arasında bir kısmı metrük ve bakıma muhtaç durumda bulunan, bir kısmı da başka gayelerle kullanılan nevâbların anıt mezarları sayılabilir. Meselâ Muhammed Han'ın anıt mezarı 1940 yılına kadar tû-

tûn deposu olarak hizmet vermiştir. Ferruhâbâd'da yetişen âlimlerden Abdûnnebî Ahmednagarî (ö. 1762), yazdığı *Câmi'u'l-ʿulûm* adlı dört ciltlik ansiklopedik eserle XVIII. yüzyıl Hindistan âlimleri arasında önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Veliyyullah Ferruhâbâdî, *Târth-i Ferruhâbâd*, Muslim University Aligarh, Subhâ-nallâh Collection, nr. 954/1; S. Lane-Poole, *Catalogue of Moghul Coins in the British Museum*, London 1875; W. Crooke, *N. W. Provinces of India*, London 1897, s. 116, 722; Gulâm Hüseyin Han Tabâtâbâî, *Siyerü'l-müteʿaḥḥirîn*, Leknev 1314/1897, s. 422, 433, 437-439, 443, 451, 456; H. N. Wright, *Catalogue, Coins of the Indian Museum*, Oxford 1908, III, s. XLVI; *Imperial Gazetteer of India*, Oxford 1908, XII, 62-73; W. Irvine, *Later Mughals*, Calcutta 1922, tür.yer.; a.mlf., "The Bangash Nawâbs of Farukhâbâd", *JASB*, XLVII (1878), s. 259-383; XLVIII (1879), s. 49-170; Storey, *Persian Literature*, I, 693-694; H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India*, Delhi 1990, VIII, 44; *CHIn*, IX, 110-113, 160-162; A. S. Bazmee Ansari, "Farukhâbâd", *EI*² (İng.), II, 808-809; M. Longworth Dames — [J. Burton-Page], "Kanawdî", a.e., IV, 533-534.

A. S. BAZMEE ANSARI

FERRUHÎ-İ SİSTÂNÎ

(فرخی، سیستانی)

Ebü'l-Hasen Âlî b. Cûlûğ
(ö. 429/1037-1038)

İslâm devri İran edebiyatının
ilk dönem kaside şairlerinden.

Tirmizli olduğu şeklindeki bilgi (Devletşah, s. 55) doğru değildir. Sistanlı olduğunu bir şiirinde açıkça ifade eden (Safâ, I, 547) Ferruhî'nin babası Cûlûğ (bazı kaynaklara göre Kulû [Lutf Ali Beg, s. 83; Hidâyet, I, 439]), Sistan emîrlerinden Halef b. Ahmed b. Muhammed es-Saffârî'nin kölesiydi. Ferruhî'nin şiirlerindeki sadeliğe ve çeng (harp) çalmasına bakarak onun daha çok halk kültüründen faydalandığı söylenebilir. Zira o dönemde bir kişinin iyi öğrenim görmesi ya ailesinin zengin olması ile veya yeteneğini takdir eden bir koruyucu sayesinde mümkün olurdu. Her iki imkândan da yoksun olan Ferruhî'nin kendi kabiliyeti ve diğer şairlerin etkisiyle şiir söylemeye başladığı tahmin edilebilir. Onun bu alanda Unsuri'nin (ö. 431/1039-1040) öğrencisi olarak gösterilmesi de (Devletşah, s. 30) doğru değildir. Zira aslen Belhli olan Unsuri Sistan'a geldiği gibi Ferruhî de Belh'e gitmemiştir.

Bir süre Sistanlı bir *dihkan**a hizmetçilik yapan Ferruhî evlendiğinde efendisinden ücretinin artırılmasını istedi. Bu

isteği kabul edilmeyince de şiir kabiliyetine güvenerek övgüye değer itibarlı bir kişi bulmayı düşündü. Bu hususta kendisine Çağaniyân Valisi Fahrüddeve Ebû'l-Muzaffer Ahmed b. Muhammed-i Çağani tavsiye edildi. Ferruhî bunun üzerine Çağaniyân'a gitti. Emîre takdim ettiği kaside çok beğenilince ödül olarak kendisine birkaç at verildi. Ferruhî'nin ilk şiirlerinden olan bu kasidede, emîr hakkında daha önce Dakiki'nin de kaside yazdığından ve Dakiki'nin o sırada ölmüş bulunduğundan söz edildiğine göre bu olay onun ölümünden (366/976 [?]) hemen sonraki yıllarda cereyan etmiş olmalıdır. Ferruhî'nin Çağani'nin yanında ne kadar kaldığı belli değildir.

Ferruhî, Gazneli Mahmud'un tahta çıkmasının (388/998) ardından onun saray şairleri arasına girdi. Bundan sonraki hayatı Sultan Mahmud ve onun iki oğlu Muhammed ile Mesud dönemlerinde geçti. Bu devirdeki görevi, ramazan ve kurban bayramları ile Nevruz, Mihricân ve Sede gibi kutsal günlerde hükümdar tarafından verilen kabul merasimlerinde, ayrıca hükümdarla birlikte katıldığı seferlerde onun için kaside söylemekten ibaretti. Nitekim Sultan Mahmud'un Hindistan'a yaptığı bütün seferlere katıldı ve kasidelerinde bunlar hakkında bilgi verdi. Özellikle Somnat seferini (416/1025) tasvir eden kasidesinde (*Dîvân*, s. 34-36) verdiği ayrıntılı bilgiler tarih yazarları için büyük bir önem taşır. Sultan Mahmud ve oğulları dışında öldüğü kişiler arasında Sultan Mahmud'un ünlü veziri Ahmed b. Hasan-ı Meymendî, saltanatının son dönemlerinde Mahmud'un veziri olan Ebû Ali Hasan b. Muhammed Mîkâlî (Hasanek-i Nişâbüri), yine Mahmud'un yakınlarından Hâce Ebû Bekir Abdullah b. Yûsuf-i Sîstânî gibi devlet adamları yer alır. Gazneli Mahmud'un ölümü (421/1030) dolayısıyla yazdığı mersiye bu türün şaheserlerinden sayılır. Ömrünün son yıllarını da Gazne'de geçiren Ferruhî 429'da (1037-1038) burada vefat etti.

Ferruhî'nin şiirlerinde usta bir halk şairinin samimiyeti görülür. Bu özelliği ve sağlam dili sayesinde benzeri şairlerin üstünde bir yer elde eder. Samimiyeti sadece gazel türündeki şiirlerinde değil kasidelerinde de hissedilir. Bu nitelikleriyle ünlü Arap şairi Ebû Firâs el-Hamdânî'ye (ö. 357/968) benzetilir. Divanı günümüze gelmiş olan Ferruhî'nin ayrıca müzikteki maharetiyle de tanındığı ve çok iyi çeng çaldığı kaynaklarda belirtilir. 9564 beyitten meydana gelen